

Leningradi ajalehes Edasi 1924 järjeloona ilmunud Oskar Kullerkupu (1897–1943, Leningradi ajakirjanik ja punaaktivist) mahukas ülevaade Salmest ja Sulevist. *Taga-Kaukaasia: Abhaasia: Salme ja Sulevi. Teekond Sotšist Adlerisse ja Adlerist Salmesse. Salme: kirjeldus. Malaaria. Muud elutingimused. Ajalugu. Hindrik Silberant. Johannes Lindvest. Madis Tsernägin. Johannes Kratsov. Esimeste asunike saabumine ja nende elu. Salme ja Sulevi administratiivne korraldus, Sulevi iseseisvumine. Põllumajandus ja aiandus Salmes. Majanduslik õitseng. Elumajad. Kultuur. Kiriku roll Salmes. Sõjaaeg Salmes. Nõukogudevastatus Salmes. Salme kooperatiiv. Lossmann. Salme kool. Koolijuhataja Tõnis Kamma. Sulevi küla ajalugu. (Suur osa on võetud Villem Ludvik’u „Sulevi ajaloost” — q. v. —, mille olen ka digiteerinud; lisaandmed ilmselt vestlustest Sulevi elanikega, arvatavasti ka Mart Olev’iga, Madis Tsernägin’i ja Johannes Kratsov’iga.) Sulevi elatusalad, majanduslik järg, haridusolud ja noorte edasiõppimine. Sulevi laulukoor, näitering, puhkpillorkes-ter, raamatukogu, seltsimaja ehitamine. Sulevlaste kirikuvastane meelsus. „Moodsad abiellumised” Sulevis. Naise positsiooni muutumine. Sulevi sündmused 1905 ja kodusõja ajal (valdavalt Villem Ludviku kirjutise ümberjutustus, ilmselt mõningase tsensuuriga). Kodusõjajärgsed olud Sulevis. Eesti Vabariigi esindaja Kirsch. Sulevi optandid. Voldemar Glück: väidetavalt optan-tide maakuulaja Eestis. Tagasiopteerimine. Sulevi klubi. Leningradi üliõpila-sed Sulevis. Poliithariduslik tegevus, seinaleht „Noor Talupoeg”. Sulevi üld-koosolek. Sm. Floren Leningradist. Sulevi noorteühing. Moosberg. Leningradi õppurite lahkumine Sulevist. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.*

Leningradi ajaleht Edasi (nr. 218), 26. september 1924

O. Kullerkupp

Eesti asunikud Mustamere kubermangus

Teel.

Jõudes lustilist ja kaunist Mustamere randa mööda matkamisega palmide ja terwislätete linna — Sotshi, tuli taas kallale kiusatus, mis wiis mind Eesti wellede manu: sest „weri ikka paksem kui wesi”, ütleb wanasõna.

Kui olin küllaldaselt nautinud Sotshi päikse- ja meriwanne, ja kui laew ikka weel tormi tõttu ei tulnud reidile ega wõtnud kaasa ei reisijaid ega kaupu, siis jatkasin teekonda Sotshist Adleri poole, suurt postteed, mis tuleb Noworos-siiskist ja läheb Suhumi. Räägiti sellest, et teel on käia hädaohtlik: rööw-salgad olewat töö! Mitmesugustel põhjustel käisin tee Sotshi ja Salme wahel, mille pikkus umbes 45 wersta, jalgsi, hobustega ja autol. Ent kogu tee ei pak-kunud midagi pääle toreda waatepildi ja rahulise reisimõnu.

Tee ise on siiru-wiiruline nagu siwwu saba ja käib mäest üles teisest alla, et paneb auto kiikuma nagu lapsehälli. Edasijõudmine sarnasel teel edeneb hal-wasti, sest sagedasti tuleb werstade wiisi sõita teekõwerust mööda tagasi, et jõuda madalikult mäeharjale, ehk harjalt alla orgu. Kuid igawaks ega tüüta-

waks ei lähe tee mitte: üheltpoolt sinimere awaus piiritu silmaringiga, teiselt-poolt orud külade ja rohtaedadega; kaugemal kumerad mäed tshinaarimetsadega, weel kaugemal aga paljad mäeseljandikud aegajalt walendawate lumitippudega. Kõik see pakub sedawõrd huwitawat waatepilti, et silm korraga ei suuda kinni püüda kõiki warjundeid ja häämeelega näed neidsamu kohti teistkordsel waatlusel.

Sotshist Matshestani olin tee kurortautol otsekui sülitanud läbi ega saanud mahti ümberwaatamiseks ning maailu nautimiseks. Metsestas aga tellisin kahehobuse küüdimehe. Küüdimees ise oli sõnarikas Wene talupoeg. Ta ei lakkanud seletamast teeäärseid maakohti, külasid, suwituspaiku jne. Aegajalt läks ta looduskirjeldusega liig õrnatundeliseks ja lapsikuks.

„Seltsimees, egas Põhjas pole sihukesi toredaid metsi ja maid?” küsis ta minult.

„Ei, seltsimees, maid pole küll nii toredaid, ent metsad küll ilusamad”, kostsin ning seletasin talle walgekoorega kasest ja ta imelisest kohinast, lõhmusest ja ta mesirikastest õitest, haawast ning ta wärisewatest lehtist, ning teistest puudest, milliseid mats polnud iialgi näinud.

Ei meeldinud matsile wist see, et pidid mujal olema metsad ilusamad kui siin, kus ta üleskaswanud ja kus ta nii palju imetlust kuulnud loodusiludusest ning ta pööras jutu teisale. „Waat see on endise kindralmajori suwituskoht. 50 tiinu aiamaad oli tal; küll hiilgas teine. Nüüd on maa ja aiad talupoegade käes. Elawad hästi.”

Toredad härberid aga seisawad tummalt, otsekui leinates wanu aegu. Kõrged telliskiwist hoonekorpused, piiratud kõrge kiwimüüri ja raudwärawatega, kõnelewad ritterlikust feodaal-waimust, mis siin hilju walitsenud, ent katkiwisatud klaasused, klaasideta aknaawaused, sõnnikuhunikud ukseesisel ja wäätkaswudega kinnipalmitsetud jalgteed awaras pargis jutustawad wägewast Oktoobri tormihoost, mis siitki üle käinud, jutustawad ärakaranud peremehest ja igawesti kadunud hiilgusest.

Talumees oli huwitatud elust „mujal pool”. Küsis Inglise-Wene läbirääkimistest, Wene-Saksa suhetest, liitriikide Londoni konwerentsist, Hiina käärimisest, meie kaubakääride kokkulitsumist jne.; imestas rahakursi kindluse üle, mis olewat ainsa käeliigutusega pandud püsima.

Wastasin ja andsin kõigile küsimustele seletust, nagu talumehele wastama peab, kuid seejuures lisas matski omi märkuseid. Ja ma nägin, et see polnud enam pime Wene mats, kellel polnud tsaariajal otsustamiswõimet, waid see oli selge päega arukas nõukoguline talupoeg, kes igal juhtumisel wõib adra juurest asuda riigiaparaadi mõne windi juure.

Adleris läksid lahku meie teeharud ja lahku läksime meiegi — mina ja mu mõnus jutuseltsiline. Tunni jooksul tutwunedes Adleriga, mis praegusel ajal täitsa mahajäetud linna kujutab, jätsin minagi ta seljataha ning jätkasin reisi- teed, — nüüd juba tasasel mereäärsel madalikul, läbi greeklaste suitsunud külade, mööda armeenlaste luitunud tubakawäljade. Õhtul, kui päike kiirgas

meetrikõrgusel taewaserwal otsekui wasknööp tsaari „tudengi” wormikuu el, jõudsin Konnalinna.

Leningradi ajaleht Edasi (nr. 231), 11. oktoober 1924

Järg 2

Salme.

Hakates kirjeldama pärisasunikkude elu, pean tarwiliseks muuta kirjelduse wiisi, andes sellele ühiskondlikkude, ajalooliste ja teiste andmete walgustusel asjaliku erapooletu tooni. Seesugune „sissejuhatus” on tarwilik selleks, et ära hoida ebaarwamisi, mis wõiksid tekkida eelmiste kirjelduste westelise laadi tõttu ja mis wõiwad edasi kantud saada ka järgnewatele kirjeldustele. Eba ettekujutus meie asunikkude tõelisest olukorrast pole aga kuigi soowitaw. Eesti asunikkudel ja asundustes töötajatel haridustegelastel seisab ees suur kultuurtöö. See töö on juba paljudes kohtades hakanud liikuma. Et seda aga hoo rattana käima panna, selleks waja tunda täpset olukorda, milles tuleb tegutseda. *Selle tõelise olukorra* walgustamine ongi järgnewate ridade ülesanne.

* * *

Salme asub ilusal maakohal — Psou jõe kaldal — kolm-neli wersta Musta mere äärest idapool, 10 wersta Adleri sadamast ja umbes 45 wersta Sotshi linnast lõunapool, suure maantee ääres, mis Noworossiiskist läheb Batumi.

Maakoht on rikas wiljapuist ja keeduwiljast otsekui Aadama paradiis. Siin kaswawad wiinamarjad, persikud, õunad, granaadid, wiigimarjad, ploomid, pähkled, kürwitsed, melonid ja muu lõunamaa wili. Pääle lõunamaa wilja, mis meile põhjalastele ainult maiusroaks on, õnnistab siin maa oma harijaid eestlastele armsaks saanud kapsa ja kartuliga, porgandi ja kaalikaga, nisupätsi ja rukkileiwaga, kuigi mitte just nii ohtralt kui kukuruusi ja arbuusiga.

Maa wiljarikkust tõstab niiske-soe, pehme merikliima ja wiljaikaldust ning kehwa saaki on karta ainult harwadel põuaaastatel ehk jälle liig wihmastel suwedel.

Kliima oleks wäga soodne ka elamiseks, kui mitte Kaukaasia rahwaste nuhtluswits — külmtõbi — inimesi ei kurnaks. Külmatõwe tõukude pesadeks, nagu teada, on madalikud maakohad, mis rikkad niiskusest, soomülkad ja weeloigud, mille poolest Salme ja ta ümbrus õieti rikkad on. Sest maakoht pole merepinnast palju kõrgema (täpseid andmeid selle kohta ma ei saanud) ning paksud palmimetsad warjawad määratud soomülkaid kuiwamise eest otsekui saabas wesist kalossi.

* * *

Külmatõwe all kannatawad kõik kohalikud elanikud, algades wäetimest lapsesest ja lõpetades wana hallpää raugaga. On külasid, kus korruga kõik 100 prots. elanikkudest tõwes waewlewad, kuna 40—50 prots. haigeid igal ajal igas külas leidub. Haigus ise on wäga koormaw ja kurnaw. Ta käib kallal perioodiliselt, hoodekaupa. Wahetewahel on inimene terve ja suuteline isegi

tööd tegema. Pikaline haigus aga teeb põdeja rammetuks, mille tagajärjel kergesti teiste haiguste kätte langeb ning nende alla nõrkuse tõttu rauged.

Haigus ei jäta puutumata ka koduloomi. On selgeks tehtud, et väljastpoolt sissetoodud hobused, kariloomad jne. kohalises kliimas enamal jaol just külmatõve (malaaria) ohwriks langewad. Wähe pole inimesigi selle alla wari-senud.

Wiimasel ajal on külmatõve wastu chinini hakatud tarwitama ja kaunis hää eduga. Kuid ilma arstliku juhatuseta tarwitawad külaelanikud chinini kurjas-ti, mille tõttu tekiwad põrna ja teised haigused.

Waatamata waewale ja hädale, mida tekitab külmtõbi, on mainitud maakohas *elamistingimused sedawõrd soodsad*, et nad on pääle eestlaste, kes esimeste-na siia asusid, meelitanud siia mitmed teised rahwused, iseäranis palju aga armeenlasi Türgimaalt. Nüüd on otsatud metsapadrikud muudetud maisi- ja tubakawäljadeks, wiljapuu ja keeduwilja aedadeks ning elanikke, kelle arw (iseäranis armeenlaste keskel) imekiirelt kaswad, ähwardab kibe maa kriis.

* * *

Esimesed Eesti asunikud on siia tulnud 1884 aasta sügisel, justament 40 aastat tagasi. See on hää pikk samm inimese elueas, ja seepärast pole liigne waadata tagasi käidud teele.

Oma sotsiaalse päriwuse poolest on enamasti kõik maatamehed ja rentnikud Tallinnamaalt, Kuusalu kihelkonnast, suurem osa Kolga wallast.

Põhjused, mis sundisid kuusalulasi uut kodu otsima ja asutama, on analoogi-lised põhjustega, mille tõttu suur osa eestlasi Eestist Wenesse rännanud: moonakatel raske mõisaorjus, rentnikkudel suur rendimaks, wõimatu wilet-sad tingimused kaluritel jne. Suur osa salmelasi on, nagu tähendatud, Kolga-wallast merekaldalt, kus nad ülespidamist said kalastamisest. Tõuget wälja-rändamiseks andis kolgalastele tähendatud aastal rendimaksu suurendamine ja igasuguste õiguste kärpimine. See muutis maarahwa olukorra wäljakanna-tamatuks.

Hakati otsima wäljapääsu teed. Silmad pöörati muidugi Wenemaa poole. Kol-galaste tähepanu Kaukaasia pääle tõmbas Tifliisi kooliõpetaja Retsoldi sulest „Postimehes” ilmunud artikkel, milles jutustati maa wiljarikkust ja soodsaid elamistingimusi. Kirjeldus ilmus 1883 a. jõulukuul ning kolgalaste poolt läki-tati maakuulaja Kaukaasiasse wälja juba 1884 a. algusel, kes mõne kuu pärast hääde sõnumitega tagasi tuli. Algas agar ettewalmistus wäljarändamiseks, millele sama krahw Steinbock käte-jalgadega wastu sõdis, kuni asi kubeneri otsustada läks, kes jaatawa wastuse andis. Wäljarändamise agaramateks õhutajateks olid H. Silberant, Joh. Lindwest, M. Tshernjagin ja Joh. Kratsoff. Kaks wiimast on praegu oma elu ja terwise man.

Esimesed asujad, üldse 62 perekonda, jõudsid kohale sama aasta sügisel, no-wembrikuul ja said tollaegse Mustamere ringkonna ülema Krajeski lubaga pankrotti jäänud Wene ohwitseri Sohanowi metsamaa — 2400 tiinu oma ka-sutamiseks. Uus asundus nimetati Eesti külaks, mis pärastpoole jagunes ka-

heks — Salmeks ja Sulewiks, kuna administratiivselt allus Sulew Salmele kuni rewolutsiooniaastateni, mil ta administratiivselt iseseiswaks üksuseks moodustati.

* * *

Nii oldi waewaga küll „oma” *maalapile* jõutud, kuid oma pääwarju polnud weelgi, polnud ka wilja salwes. Paljudel perekondadel jatkus raha ning wara ainult siia sõiduks, kohale jõudes polnud aga pennigi enam taskus.

Esialgul asuti sõna otsekoheses mõttes puu alla. Pärastpoole löödi wihma- ja tuulewarjaks üles sarajad ning hakati agaralt põlist tamme- ja tshinaarimetsa laastama, et kewadeks saaks lapike lagedat põldu.

Ülespidamist leidsid asujad metswiljast, mida neitsilik loodus heldelt jagas kõigile. Pähklad, kastaanid, metspirnid, õunad, ploomid, j. t. olid päätoiduaineks. Lihatoitu saadi metsloomadest ja lindudest, kes sel ajal määratute karjadena metsas ümber uitasid ning otse õue tulid. Jahipidamisest saadi sisetulekutki, mis läks elutarbete muretsemiseks, mida polnud wõimalik algmajapidamise juures saada. Nii elasid asunikud kui Aadama lapsed wanas paradiisis, õieti paradiisi wärawa taga, kus kõike külluses, ent kus polnud küllusetippu, mis kaswas kesk aeda hää ja kurjatundmise puuna. Seda puud polnud salmelastel weel, kuid selle puu kaswatasid nad peagi ja siis awanesid wärawad Eedenisse enesesse.

Kewadeks oli lagedaks tehtud tükk metsa ja üles juuritud lapp põldu. Katseks külitati mitmet sorti Eestimaa wilja, pääasjalikult küll aga kohalist maisi ehk kukuruusi. Ent esimesel aastal ei õnnestanud eestlastel üldse wiljasaak. Ei tuntud kohalisi kliimalisi tingimusi ega põlluharimise wiise ja *terwe aasta külw* äpardas täiesti. Nälg oleks olnud waraks, kui mitte loodusewarad ja jahipidamine poleksid asujaid päästnud kitsikusest. Ka edaspidistel aastatel ei õnnestanud wiljapõllud waewanägijaid kuigi rikka saagiga. See sundis põlise maaharija oma tähelpanu juhtima teistele eluülespidamise hallikatele ja põllupidamise jätma kõrwaliseks tööharuks. Wilja külitati ainult oma jaoks, kuna pääsissetulekuhallikaks ja turukaubaks oli kuni 1910 a. jahipidamine, karjandus, mesindus ja metspuuwilja kogumine. Alles pika wisa ja hoolsa waewa järele hakkas põld wiljarikast saaki andma, et jatkus omale ning turule saatmiseks, pääasjalikult küll maisi.

Leningradi ajaleht Edasi (nr. 235), 16. oktoober 1924

Järg 3

1910 aastast pääle hakati iseäralise hooga *aiandust kultweerima*, mis nüüd nii Salmes kui Sulewis on pääsissetuleku hallikaks. Endisele metsamaale on wõrsunud kultuurilised rohtaiad, mis täis ploompuid, õunapuid, pähklapuid, wiikisid, persikuid ja teisi wiljapuid, millede oksad saagi all ägawad ja millede krooniks tihedalt tolgendajad wiinamarja kobarad sajarahulistel wäätkaswudel.

Põllumaad, ehk üldse krunti on siinsel põllupidajal põhjamaade põllupidajaga võrreldes vähe: keskmiselt 2—3 tiinu perekonna pääle.

Kuid nüüd aga ütleme, et sarnaselt maalapilt kogutakse suwega läbisegamini 100—200 puuda ploome ja 20—100 puuda pähklaid, mis otsekohe turukaubaks lähewad — ploomid 5—10 rbl. ja pähklad 3—5 rbl. puudahinna all, siis jätame lugeja ülesandeks arwata sissetuleku keskmine summa ja, kui lugeja on põhjamaa põllumees, siis wõrrelgu seda oma aasta sissetulekuga, mis ta 15—20 tiinuliselt põllult kümneküünega kraapides saanud. Resultaadina saab ta muidugi paradoksaalse (näitliku) ümberpöördud proportsiooni, mis järgmiselt kõlaks: mida rohkem põldu, seda vähem sissetulekut ja ümberpöördult: mida vähem põldu, seda rohkem sissetulekut.

Ehk on siis Kaukaasia, käesolewal juhtumisel Salme asunik, rohkem ja intensiivsemat tööjõudu kulutanud, kui põhjamaa asunik? Kõige kibedamaks tööajaks on siin augusti ja septembri kuud, mil ploomikogumise ja kuiwatamise ning pähkla korjamise hooaeg. Ainult kaks kuud teeb salmelane „palehigis” tööd, kuid seda ei saa wõrrelda siiski tööga, mida põhjamaal rukkipoimu, heinateo ja rehepeksu ajal tehakse, mille kõrwal see ikkagi mänguasjaks jääb. Kümme kuud aga tehakse tööd, mida Eestimaa põllumees wileajamiseks nimetab. Ka siin saame samasuguse proportsiooni: mida rohkem tööd, seda vähem saaki, mida vähem tööd, seda rohkem saaki. Tuletame weel lugejale meelde, et sagedasti annab siin põld kaks-kolm lõikust aastas. Niisugused kerged elamistingimused ja tänurikka waewatasu määrab siin haruldaselt helde loodus. Kui siinse asuniku sissetulekule, mis otsekohe oma lapilt saadud, juure lisame kõrwalteenistuse jahisaagist, metspuuwilja korjamisest jne., siis ei üllata wist enam ühtegi lugejat, kui ütlen, et endistest wabadikkudest, moonakatest ja kantnikkudest neil peopesa suurustel põllulappidel silmnähtawalt wõrsusid hallparunid.

Majandusliku õitsengu kulminatsioonpunkti jõudsid salmelasedki aastatel enne ilmasõda. Ehitati korralikud eluhooned, isegi kahekordsed majad, msi wastasid uuema stiili ja arhitektuuri nõuetele, samuti ka awaramale ja mõnusalale eluwiisile. Kord on hoonetest jutt, siis olgu tähendatud, et siin pää- ja peaaegu ainukeseks hooneks on elumaja. Teiste hoonete järele pole siin suurt tarbet. Rehte siin ei tunta, sest rehed sõkutakse selleks trambitud platsil lageda taewa all. Kariloomad ja hobused on talwe warjul mingisuguse puukuuri tüübilise saraja all, sest tali pole siin wali, mida loomad lagedalgi üle kannawad. Ka see on suureks kergenduseks põllumehele. Asunik aga otsis oma kapitaalile mujale teed. Paljud hakkasid maju ehitama Konnalinna ja ehitasidki, paljud asutasid kauplusi ja awasid ärisid, paljud ehtasid weskeid ja teisi ettewõtteid, paljud panind ülejäänud sularaha *kümnete tuhandatena* hoiukassasse ja läksid Konnalinna kas protsentide pääle elama ehk äri ajama. Põllupidamine jäeti kas sulaste hooleks ehk sootu maha. Sellest tekkiski Eesti pudukaupmeeste ja majaomanikkude agul, mida hüütakse algupärase Eesti nimega Konnalinnaks.

Asunikkude majandusliku tõusuga käis käsi-käes ka *nende hariduse tasapinna tõus*. Kohe alguses asutati küll külakool, kuid sellest oli asuniku waimliste huwide rahuldamiseks vähe. Edaspidi muudeti kool kaheklassilise ministee-

riumikooli tüübiliseks, ehitati oma palwekoda ja seltsimaja. Asutati laulu-, näite- ja muusika-seltsid. Igasse peresse käis kaks-kolm ajalehte ja mitmed tähtsamad kuukirjad Eestimaalt. Ajalehtede ja kirjanduse lugemise poolest oli Salme kogu postiringkonnas esimeses reas esimene. Seltsimaja juures asutati mitmesaja komplektiline raamatukogu, awati õhtukursused täiskaswanutele, peeti loenguid tähtsamate majanduslikkude ja poliitiliste küsimuste kohta, korraldati perioodilisi aianduse kursuseid, saadeti lapsi Sotshi, Adleri ja Gagrõi keskkoolidesse õppima.

Tähendasin sihilikult teiste kultuuriliste faktorite keskel ka palwekoda. Tol ajal arwati ka palwekoda olema kultuuriliseks asutuseks.

Kuid *domineerivat ehk pääosa pole siin kirik iialgi mänginud*, kuigi ta püüdis olla hoopis wabameelsem kui Eestis. Haridusliku tasapinna tõusuga kaotas ta täiesti oma tähtsuse. Papp käis ainult moodipärast paarkord aastas — tähtsamatel usupühadel ja sai selle eest 60 rbl. aastapalka. Ristimist, matuseid j. t. usulisi toiminguid talitas külakooli õpetaja, wiimasel ajal aga küla kõster ja weel hiljemal ajal hakkasid paljud usulisi talitusi ilmaliku kombe järele toimima. Sest kooliharidus, mis eeldab usukütkest wabanemise, on Salmes *wõrdlemisi kõrge*. Paljud nooremad on saanud keskkooli hariduse, suurem hulk asunikudest kaheklassilise hariduse, kuna kirjaoskamatuid pole aga ainustki.

Kõik oleks nii wägade ilus ja armas ning salmelased oleksid nii majanduslikult kui hariduslikult ikka edenened, ühes sammu teiste haritud rahwastega, kui mitte järgnewad sündmused poleks seganud, mis salmelastel jalad täiesti alt ära löid ja nende elus hoopis teise lehekülje pöörasid.

1914 aastal alganud *ilmasõda tõi Salmesse lõhe*. Ta purustas paljude tulewiku plaanid, wiis kodust tööjõu ja surus majanduselu ränkade mobilisatsioonide ning rekwiseermistega. Paljud aga oskasid sõda oma kasuks tarwitada. Hoidsid eemale mobilisatsioonist ja hakkasid ajama igasugust äri, mis sõjaajal lopsakalt õitses siingi. Spekulatsiooni teel aeti kokku määratumad warandused ja mitmed pretenteerisid mõisnikkudeks saada.

Siis aga tuli Oktoober — suur 1917 aasta Oktoober, mis *kõik illusioonid äriilmas häwitas*. See oli salmelastele esimeseks pikselöögiks. Nõukogude walitsus ei püsinud siis kaua. Tulid walged oma täies walguspaistuses. Põletasid Salmes maha üheksa maja, mobiliseerisid, rekwiseerisid, tarwitasid wägiwalda, panid maksma ideaalse tsaariaegse wõimuwalitsuse. Salmelased hakkasid uuesti punaseid tagasi ootama. Isegi rohelistest wäest wõtsid nad osa, et teed tasandada punasewäele. Punanewägi tuli. Salmelased wõtsid ta wastu soolaleiwaga ning rõõmuhüüetega. Punasewäega tuli kaasa nõukogude walitsus ja nõukogude walitsusega — „prodraswerstka” (sunduslik toiduanete wõtmine). Seda „seltsimeest” aga ei wõetud enam soola-leiwaga wastu, waid jalad toetati kõwasti maha, ning katsuti talle sarwed wastu ajade. Aeg aga oli sarnane, mis ei lubanud meie toitlustusaparaatidel asunikudega purelemise pääle pilkugi wiita ja seepärast said naljategijad walusasti sarwede pihta.

* * *

Siit hakkas salmelaste elus suurem *tagurpidimine*k. Majapidamine jäeti lohakile, aiad hooletusse, igäüks katsus „omaga” läbi saada. „Kellele sa teed wõi oled”, see fraas iseloomustas „pää kaotanud” asunikkude meeolelu ja sümpaatiat nõukoguwalitsusele. Ja kui siis weel nähti teadlikke ehk teadmatuid walskusetegijaid nõukogude asutustes, siis wirutati paremal korral kõigile käega, pahemal juhtumisel aga hakati wastu töötama igale uuendusele, mis tuli nõukoguwalitsuse poolt, kui selle kasu ja wajadus ka otse silmanähtaw oli.

Haawad, mis olid sarnase lohaka ja hooletu majapidamise tagajärjeks, annawad end weel praegugi tunda.

Ka haridusala sai sihukese apoliitilise meeolelu all tugewa hoobi. Wähemalt ta arenemistempo oli jäänud seisma surnud punktile. Katsuti alustada poliitilist klubi, noorte ühingut ja partei ringi, katsuti elustada raamatukogu ja lugemistuba, kuid need katsed jäid ainult katseteks.

Kooli pääle waadati ükskõikselt, vähemalt laste kooli saatmine jäi lohakile. Kooliõpetaja pääle hakati waatama läbi sõrmede.

Selle asemel, et liigsest tööst koormatud õpetajatele, kes riigi poolt ainult 17 rbl. palka saawad, tasulisa anda, arwasid salmelased hääks külasse tellida pappi, kes siit mitmeaastase õpetaja palga *usulise kometimängu eest* minema wiis. Ometi oldi juba mitu aastat papita läbi saadud ja keegi ei igatsenudki ta järele. Nüüd aga oli waja isikutel, kes ennast intelligentideks armastawad nimetada, rahwapimestusega uuesti pääle hakata. Usk leiab omale pinda sääl, kus walitseb pimedus. Kui inimene ei näe *tõelist elu*, siis haarab ta kinni müstikast ehk usust, kui uppuja õlekõrrest. Salmelased, nähtawasti, on ka pimedusse sattunud ega näe pääle usu midagi.

Jäab koolgi majanduslikul kitsikusel kiratsema, siis peame Salme waimlikku täielist tagurpidiminekut konstateerima. Praegugi on see juba märgata. Sest mitte midagi (pääle mõnede nõrkade näitemängude katsete) teha praegusel ajal wäliskoolihariduse alal wõiwad ainult metsinimesed ning nisuke seisak pole muud kui tagurpidi minek. Paar näidet selle kohta. Sulewis oli rahwamaja nurgakiwi panemine, millest osa wõtma ka Salme haridusseltsi esitaja oli kutsutud. Juhtus nii, et samal päewal oli Salmes papi jutlus, ning haridusseltsi liikmed arwasid papi loba kultuur-hariduslikust tööst olewat tähtsama, jättes Sulewi klubi kutse tähepnanuta. eine. Pärisin kohalise postkontori juhatajalt järele, *kus loetakse kõige vähem ajalehti ja kuukirja* ning wastus oli mulle täiesti ootamata — Salmes! Pean tunnistama, et löi häbi puna palgesse, mitte seepärast, et Salme Eesti küla, waid seepärast, et see Salme, kes siis, kui ta naabrid tähti ei osanud weerida, eeskujuks oli ümbruskonnale, nüüd neist kaugele maha kipub jääma. Sel ajal, kui naaberküladesse käiwad igasugused ajalehed ja kuukirjad, kui sääl asutatud haridusringid, noorte ühingud j. t. kultuur-asutused, kus haridus intensiivselt hakkab edenema, sel ajal käib Salmesse üks-kaks eks. „Edasit” ja neistki teine Hariduskommissariaadi Eesti osakonna kulul, kuukirja aga mitte ainustki! Kas see on edu ehk tagasimine?

* * *

Samal ajal tsirkuleerivad külas aga ümber igasugused *lapsikud jutud meie sise- kui välispoliitikast*, mis näitavad, et keskkooli haridusega „haritlastel” pole kõige algelisemate ajasündmuste ja ühiskondlikkude nähtuste kohta aimugi, ehk on õige tumedad ettekujutused, mis manatud esile wana naiste legendidest ehk lobast. Nii rääkis mulle inimene, kes Salmes tooniandwat osa etendab, mingisugusest Kristus II tulemisest 1933 a., juutide maalt wäljaajamisest ja igasugusest pahnast, mida kõrwadki ei wõta vastu. Ja niisugustele juttudel tahetakse rajada kogu oma elu ja olemist. Samal ajal tsirkuleerivad *igasugused mustad jutud ringi noorte ühingu, W. K. P., Eesti töörahwa ülikooli* ja teiste asutuste vastu ning hoitakse noortsugu neist eemal, juhtides nende tähelepanu usulisse märatsemisse. Muu seas sain westes „intelligentlikus” taluperekonnas wastuse, et komsomol olewat kõige kahjulikum ja kõlwatum organisatsioon.

Oli see puhtast teadmatusest öeldud, siis näitab see, kui barbaarne wõib olla keskkooliharidusega intelligent, kui ta pole saanud üleüldist haridust elulistes ja ühiskondlikkudes küsimustes, ja talle oleks wõinud soowitada kõigepäält läbi lugeda ühingu programm. Kuid mul on põhjust arwata, et siin on tegemist *teadliku wasturewolutsioonilise kihutustööga*. Samal „intelligendil” pole aga ka mingisugust muud ilmawaadet. Olid walged, oli wingumine, olid rohelist, oli wirisemine, tulid punased, hakkas ja wältab wirisemine. Nisukesel inimesel pole selgroogu, pole sihti ega ilmawaadet, waid waraks ainult wirisemine, mis omane läbikukkunud intelligendile, lõhkiläinud kaupmehele ja äpardunud pärisomanikule.

* * *

Wiibides nädalapäewad Salmes ja kuupäewad ta läheduses, tutwunesin ta elu-oluga läbi ja läbi. Kuiwõrd Salme minewik kultuuri ja hariduse etendamises rõõmustaw, seewõrd ta olewik neil aladel kurwastaw mitte üksi mulle, waid igale inimesele, kellel rahwa hää käekäik ja kultuur südameasjadeks.

Rõõmsamat pilti ses suhtes pakub kooperatiiv, mis osawates kätes, eesotsas sm. Lossmanniga. Kooperatiiv on teinud algust ühiskondliku elu ergutamisega: materjaalselt toetanud kooli, haridusseltsi jne. ning saatnud noori omal kulul õppima — kõigepäält küll ilma nägema ja tuulutama Salme läpastawat wingu. Edaspidi kawatseb kooperatiiv seltskondlikku tööd laiemale alusele säada.

Ka *kool töötab rahuloldawalt*. Koolijuhataja Kamma oma 25. aastase kooli-praktikaga suudab ja oskab koolitööd küll nii juhtida, kuis see praegusel ajal tarwilik ja kuidas see praeguse õpeabinõude ning materjaalse kriisi tõttu üldse wõimalik. Ka wäliskooli tööd katsuwad õpetajad elustada, kuid absoluutne wastutulemat, *raske majanduslik seisukord* ja wisal ning waewalisel koolipõllul *lumiwalgeks pleekinud juuksed* pole kuigi hääks eelduseks energilisele tööle, mis annaks tuntawaid tagajärgi.

Üldse sain Salmest säärase mulje, nagu puusepa poeg linnast, mille kohta ta tähendas: „Mis hääd wõib tulla Naatsaretist?” „Mis hääd wõib tulla „kultuuri-

lisest” Salmest, kus veel niipalju päädpöoritawat wingu ja egoistlikku wirisemist?” See wirisemine ja wing ei lahku siit niipea, mitte küll enne, kui agaramad noored wõtawad ohjad oma kätte, tõmbawad kaasa edumeelsemad wanad ning üheskoos rajawad tee, mida mööda peab minema uus, energiline, elujõuline nõukogude Salme — teed mööda, mis rajatud reaalsele elule, aga mitte müstilisele märatsemisele ja wananaiste juttudele.

Nüüd aga hakkas igaw praeguses igawas Salmes, sest loodusilu olin nautinud willand ja ilusamad kontrastid ootasid ees. Seepärast säädsin sammud armuta lõunapäikse kiirtewihkude all meelitawate rohu- ja lumimägede poole — Sulewisse.

Leningradi ajaleht Edasi (nr. 283), 12. detsember 1924

Järg 4

Sulewi.*

Sulewi asutamise lugu on sarnane Salme asutamise loole. Samad tingimused, mis sundisid salmelasi Kolga wallast omale uut kodu otsima ja ehitama Kaukaasias, sundisid sulewlasi jätma Kolga ranna. Sulewlased on samad kolgalased, samad salmelased, kuid wahe waid selles, et nad asumisega weidi wiibisid ja neil tuli ajutiselt leppida maaribadega, mis eeltulijatest oli järele jäänud. Weel samal aastal (1884) läksid Salmest maakuulajad wälja ja walisid omale asupaiga, mis 6—8 kilomeetrit Salmest idapool, keset ülendawaid orgusid ja kaunimate mägede rügementi ja mis edaspidi moodustunud Sulewi südameks. Pärastpoole rändas Eestist juure ikka uusi ja uusi asujaid ja asundus laiendas oma piirid läänepoole kuni Salmeni ning idapool kuni kõrgustikuni, mis järk-järgult kaswab mäeahelikuks, mida hüütakse Hatschirkaks ja mille kõrgus üle 2.000 meetri maapinnast.

* * *

Sulewi asub kõrgustikul, mis meripinnast 35—90 meetrit. Asunduse läbimõõt pikuti on 8—10 kilomeetrit, laiuti 4—5 km. Kogu see määratu maa-ala on pinnaliselt *ainus rühmistik mägede kontuurisid*, mis kujutawad igasuguseid geomeetrilisi figuurisid: koonuseid, püramiidisid, tsilindrisid j. t. 1.400 tiinust on ainult 15 tiinu tasast jõeäärast maad. 1.385 tiinu katawad mäed, kõrgustikud, orud ja kuristikud, millede wahel lookleb Psou jõgi. Mägesid ja orgusid aga katawad weel osalt metsad, mis täis wiljapuid: siin leiame põhjamaise haawa, wahtra, jalaka, saare, lõhmuse, lepa, paju ja kase kõrwal troopikmaa uhkeid palmisid, loorberipuid, küpruseid, oleandreid, mirtisid, tshinaarisid ja roosipuid; siin leiame kultiveerimata pähkla-, õuna-, pirni-, loomi- ja wisnapuude kõrwal sama kultiveerimata kallid granaatisid, mooruseid, wurmasid, persi-

---

* Antud kirjelduse ajaloolised andmed olen wõtnud Sulewi seltskonna tegelase Willem Ludwiku käsikirjadest „Sulewi ajalugu”, mille autor lahkesti mulle kasutada andis ja mida ta isiklikkudel jutustustel täiendas. Wõlgnen kõige eest palju tänu. O. K.

kuid, tsitronisid ja Greeka pähklapuid. Metsast laastatud mägedel aga haljendawad wiljarikkad rohtaiad, mis täis ülalnimetatud wiljapuid, kuid ainult kultiveeritud. Keset aeda aga walendab uhke Eesti talutare, õieti härber — walendab waewalt sest ta fassaad põimitud wiinapuu wätkaswudega ja kaetud lokendawate haljaste lehtede ning raskelt rippuwate siniste kobaratega.

Istudes werandal ehk toas lahtise akna all ja waadeldes sinist loodetaewast, wõid näha suurepäraselt pilti: sääl, kus harilikult lõpeb horisont, kus taewawiir liitub sinise metsaserwaga wõi roheline rohtlaane äärega, sääl sätendab ameeriklaste hiiglapeeeglina meri, saates mägede aheliku wahelt kümne kilomeetri kaugusele warjundite wariatsioone: hommikul mustjas-halli, keskpäewal sinkjas-rohelise, õhtul safraan-kollase, kuuwalgel öösel hõbe-walge wirtendusena.

Idapool aga piirdub silmapiir hiigla mäeahelikuga, kus gigantidena end üle mägede sirutawad igawesti jäised walkjashallid mäetipud.

Hommikul, kui punetaw päike saadab oma kiired walgustama maapinda ja neid sülega puistab Sulewissegi, jaguneb Sulew kaheks maapooleks — kuna loodepoolele päiksekiiri paiskub wihkudena, walitseb idapoolses asunduses weel öö, ehk peaaegu öö, sest waewalt on märgata koidueelset ahendust ja heledat helki wastaspoolsest külaotsast.

Neid, idapoolseid, warjawad kõrged mäeahelikud, mille tagant päike pool tundi hiljem Tamme lagedale (nii nimetatakse idapoolist Sulewi osa) jõuab. Samasugune nähtus kordub õhtul, ainult wastupidises korras: kuna läänepoolses osas päike juba ammu loodenenud, wältab idapoolses weel meetripikkune päew.

Üldse on Sulewi maastik, ilmastik, kliima ja kogu loodus täis eedenlikku iludust, üllatawaid kontraste, neitsilist hellust ja muinasloolist küllust. Siin on loodus teinud kõik selleks, et pakkuda inimesele soodsaid elamistingimusi, et äratada temas huwi waimlise ja materjaalse kultuuri edendamise wastu. Pole siis ka ime, et esimeste maakuulajate eestlaste silm mainitud maastikule peatuma jäi ja et nad siia oma telgid üles löid. Esimestena asusid siia kolm perekonda: Johann Heilmann, Jüri Ludwik ja Mart Olew; wiimane on ainuke esimestest asutajatest, kes praegu walgepäraga wanataadina weel oma elu ja terwise juures. Nüüd on elanikkude arw kaswanud umbes 300 ja kaswab weel järjest, sest weel puutumata wiljarikkad metsad ootawad eestlaste töökaid käis ja neid leidub siin tänurikkal tööpõllul rohkesti.

* * *

Esialgseid asumis- ja elamistingimused olid samased nagu salmlastel. Tuli hakata kümne küünega põlise metsa kallale. Suurt kergendust tõi sulewlastele küll jahipidamine. Ääretud põlised metsad olid täis kiskjaid metsloomi ja rohusööjaid. Otse asuniku õues ja õue ümbruses hulkusid hundid, karud, metssead, kuldhundid ehk schakaalid, leopardid, ilwised, hirwed, kaljukitsed, jänessed, tuurad, biisonhärjad, antiloped, nugised, saarmad jt., kellede kallishahad ja maitsew liha äratasid eestlastes esiwänematelt päritud jahiiha ja

peagi sai põllumeestest osavad kütid. Pikkadel aastajooksudel oli pääsisse-tulekuks just jahipidamine ja metswilja korjamine. See oli tulus ja kerge töö-põld. Karunahk maksis juba tol ajal 15—25 rbl., karuliha koha pääl 10—50 kop. nael, linnaturul aga 50—100 kop. nael. Tarwitses waid toast astuda õue ja raisata üks laeng mesikäpale ning kerge waewaga lunastatud saak andis ülihää waewatasu, millise põhjamaa põllumees terve kuu jooksul kogub suu-re waewaga.

Määratumad metsloomade karjad tõid asuniku uude kodukoldesse rohke ja-hisaagi näol waranduslikku õnnistust, kuid selle kõrwal ka sagedasti wapus-tawat õnnetust ja kahju. Oli juhtumisi, kus hoolas perekonna isa ja wahwa kütt jahilt enam iialgi tagasi ei tulnud: ohwrid wõttes metsalistelt, langes ta ise ohwriks. Sest alguses, kui karud, metssead, leopardid jt. weel tuttawad polnud püssirohu haisuga, olid nad hulljulged ja tormasid kõige pääle waata-mata oma tundmata waenlase — küti — kallale. Missuguse riisikoga seotud oli jahipidamine, tunnistab tollaegne sullewlaste wanasõna, mis praegugi laialt tuntud: „Lähed karujahti — wõta arst kaasa, lähed aga metssea jahti — tee testament walmis.” Teiseltpoolt tegid metssead, karud, schakaalid, määra-tud lindude karjad suurt kahju maisipõldudele, lagastades kogu wälja; samuti häwitasid karud, hundid ja teised kiskjad koduloomi halastamatult ja olid alaliseks ähwarduseks isegi inimestele, rahuliste teekäijatele. Ajajooksul häwitasid kütid metsloomade karjad ja jahipidamine jahtus. Praegu käiwad ainult mõned üksikud kirglikud kütid kilomeetri 20 kaugusel jahiiha kustu-tamas. Hundid teewad siiski weel koduümbruses kahju. Keegi talutaat rääkis, et tal läinud suwel hundid terve seakarja (13 pääd) ära korjanud.

* * *

Jahipidamise asemele on asunud aiandus. Kirglikkudest küttidest on saanud osawad aednikud, isegi kunstkärnerid. Hoolas töö, osawus ja huwi asja wastu on siingi oma tagajärjed annud. Kus enne mühas põline mets, sääl lokkawad nüüd hästi kultuweeritud rohtaiad, mis täis kallid lõunamaa wiljapuid, pää-asjalikult küll ploomipuid, mis kannawad suuri siniseid Prantsuse sorti ploome. Ploomid — need on sullewlaste ülespidamise hallikaks. Paremat ja suure-mat saaki kui kusagil mujal annawad sedasorti ploomid just siin. Räägitakse, et Sulewi on ainuke koht Kaukaasias, kus mainitud wiljapuud tänurikkalt waewa tasuwad. See on seletataw Sulewi iseäralise pehme kliima ja põllupin-na tõttu, millised loonud haruldane geograafiliste ja geoloogiliste tingimuste kombinatsioon. Uhkusega nimetawad sullewlased oma asundust „siniste mu-nade” (Prantsuse ploomide) teiseks kodumaaks. Selle haruldase puuwilja hind on ka haruldaselt kõrge: 8—10 rbl. puud (kuiwatatult). Seega on seleta-taw see armastus ja hool, mida sullewlane jagab oma „pailapsele” — rohtaiale. Kewadest sügiseni ja sügisest kewadeni toimetab ta aias, küll pookides wäeti-kesi wäätisid, küll lõikudes ja kärpides liigset lihawust, küll rammutades ja kohendades, kuni kätte jõuab kogumisaeg — augustikuu, siis läheb aednik kogu oma ihu ja hingega „susnisse” — hoonesse, kus kuiwatatakse ploomi-sid. Ka kuiwatamine nõuab pinewat hoolt. Üks hooletu tund wõib rikkuda terve laadungi, kuna hoolas „nokitsemine” „susni” juures tõstab puuwilja wäärtust ja seega ka hinda. Seepärast saadab sullewlane paar kuud ööd kui

päewad oma waraaida — susni man, pärast seda aga wõib ta uhkelt wilet ajada. Aiandus Sulewis laieneb ja süweneb järjest. Juba praegu on kohaomanikke, kelle rohtaias ploompude arw tõuseb 3000. Nooremad ja kehwemad kohapidajad asutawad uusi aedu, istandusi ja täiendawad ning kultiveerivad wanu. Üldse on aiandusel Sulewis soodsate olude tõttu lootusrikas tulewik. Teisi põllumajanduse harusid arendatakse seewõrd, kuiwõrd nad hädatarwilikud kodusele majapidamisele.

Leningradi ajaleht Edasi (nr. 284), 13. detsember 1924

Järg 5

Waatamata loodusrikkustele ja soodsatele elamistingimustele *pole sulewlased majanduslikult siiski „jõukale järjele” jõudnud*, kui jõukuse all mõista seda kapitaali, mis naabrid mahutawad pankadesse, äridesse, ettewõtetesse, ehitustesse jne. Sulewlane on rõhku pannud kodusele materjaalsele kultuurile. Ehitanud hääd elumajad, rammutanud rohtaedu, kultiveerinud wiljapuid ja rõhku pannud enese korraliku toitmisele ning katmisele. Kõik see annab tunnistust wõrreldawast jõukusest, mida Eesti wabadik, unistades paremast elust, nimetas „haljale oksale” jõudmiseks.

Ainult aastatel enne ilmasõda hakkas sulewlaste majanduslik jõukus silmnähtawalt tõusma ja mitmed hakkasid hoiukassadesse „mustapäewade” jaoks kapitaali koguma. Kuid puhkenud ilmasõda ja sellele järgnew rewolutsioon tõmbasid neist kawatsustest kriipsu läbi. Warematel aastatel aga ajasid sulewlased kehwawõitu päewi mööda. Et niisuguse rikka looduse keskel asunikude materjaalsed warad wisalt kaswasid, on seletataw esiteks sellega, et suurem hulk asujatest kümne küünega metsa padrikusse asusid, mis ei lubanud kasutada kõiki wõimalusi elujärje tõstmiseks; teiseks — asunduse geograafilise seisukoha tõttu oli teede puudusel wõimata ehk peaaegu wõimata pidada ühendust muu maailmaga, eriti kaubaturuga kuhu oleks wõinud wedada lisasaadused rahaks muutmiseks ja kolmandaks — sulewlane armastas alati waba, lahedat, kellegist ja millegist kitsendamata eluwiisi. Kopiku koid pole sulewlased millalgi olnud. Naabrid, kes sulewlastest jõukamad olid, pilkasid esimesi ja hüüdsid neid „mägede meesteks”, mis nende meelest pidi olema kehwuse ja kõige halbuse mõttekujuks. Wiimane aastakümme, eriti ka wiimased paar aastat on küll osad wahetanud. Aianduse õitsengu tagajärjel on sulewlased oma naabritest majandusliku jõukuse suhtes ette sammunud ja epiteet „mägede mehed” on muudetud epiteediks „pursuid”.

* * *

Haridustasapind pole Sulewis mitte wäga kõrge. Iseäralise õigusega wõime seda siis ütelda, kui arwestame sulewlaste wõrdlemisi jõukat majanduslikku seisukorda, mis igatahes oleks pidanud wõimaldama hariduspinna tõstmist wõrratu kõrgemale, kui ta oli ja praegu on.

Tõsi, Sulewis pole kirjamõistmatuid, sulewlastel on oma kool, enne wallakooli, nüüd esimese astme kooli tüübiline, kus kõik lapsed õpiwad. Kool ehitati juba 1900 aastal ja töötab wahetpidamata tänini; kuid, kahjuks, ainult ühe

kooliõpetajaga ja piiratud programmida. Koolilaste arv aga ulatub 60 ja ühel õpetajal on nendega raske hakkama saada. Ainult tänawu kawatseti kutsuda teist õpetajat abiks. Saab kawatus teoks, siis on siin rõõmustaw edusamm astunud. Edasi õppima keskkoolidesse polnud sulewlastel omi lapsi kuni tänawu aastani saatnud. Nüüd aga näib siingi pööre tekkiwat. Täna murdus jää . . . Sulewi läkitas piduliku tseremoniaga kuus agaramat komsomolisti Leningradi Eesti Tööraha Ülikooli juures asuwasse töölisfakulteeti. Need olid esimesed pioneerid Sulewist kõrgema hariduse wäljale. Esimesele rühmale järgneb teine, kolmas, järgnewad kümned rühmad! Ka kodu jäänud noored ei lepi enam koolist omandatud teadmistega. Edasiõppimise ja teistesse koolidesse ettevalmistamise otstarbel on kohaliku kooli juures õpetaja Hiioni poolt asutatud õhtukursused, kus iga noor, iga täiskaswanud wõib oma haridust täiendada, oma silmaringi laiendada kõigis praktilistes ja teoreetilistes küsimustes.

Sulewlastel on ka oma laulukoor, näitemängu selts, mis asutatud juba 1902 a., puhkpillide koor, raamatukogu ja seltsimaja, õieti küll mingisugune puu kuuri tüübiline warjualune, sest tsaariwalitsus ei annud seltsimaja ehitamiseks luba. Löödi siis laudadest warjualune kokku, ametlikult nimetati ta puukuuriks ja ses puukuuris on sulewlastel tänini oma wäliskooli haridust edendanud. 1921 a. nimetati seltsimaja klubiks, mille ümber on koondunud kõikide klubiringide ja ka noorte ühingu haridustöö.

Praegu on sulewlastel agarasti ametis uue rahwamaja ehituse kallal, millele tänawu sügisel nurgakiwi pandi ja mis töötab saada sulewlaste tõsiseks haridusmajaks. Tulewal aastal aga kawatsetakse algust teha uue, ajakohase koolimaja ehitamisega.

Nii rajawad sulewlastel hariduspõllul, waatamata kõigile takistustele, rõõmustawat rada ja püüawad kolmekordse agarusega kindlustada seda kohta, mis neil minewikus nõrk oli. Jääb soowida, et sulewlastel oma silmaringi laiendamise huwides ajalehtede, ajakirjade ja üldse kirjanduse lugemist tõtaksid vähemalt ennesõjaaegse kõrguseni, mil igasse peresse käis mitu ajalehte, tähtsamad kuukirjad ja mil uuema kirjandusega alati kursis oldi. Sõja ja rewolutsiooni aastatel alammäärani langenud sedasorti kaubatarwitamist sulewlastel tarwis kõige agaruse ja huwiga tarwilisele kõrgusele tõsta.

* * *

Suurt murangut on Sulewis märgata ka *kõlbluses ja elukommetes*. Kirik, kui wana iganenud, kuid traditsioonilise ja juurdunud kõlbluse kants, on Sulewis oma lugupidamise täiesti kaotanud. Usaldamatus ja kirikuwastane meelsus tärkas sulewlastel juba 1905 a., mil kirikhärrad Eestimaal tööliste ja talupoegade rewolutsioonilise ülestõusu mahasurumises ja weresse uputamises tsaari karistussalkadele teejuhtijateks ning õhutajateks olid. See läige ja jõle jumalasulaste tegu muutis mitmete meeled. Hoopis loobusid sulewlastel kirikust wast siis, kui üks neist jumalasulastest Eesti tööraha wiha eest põgenes Noworossiiski, kust ta ümbruskonna asundustele jutlustama käis. Loomulik, et eestlaste hinges see eestlaste weriwaenlane pääle sügawa põlguse midagi

ei suutnud äratada. Muidugi kandis see põlgus warjatud iseloomu ja papiga ei tehtud tegemist, ehk tehti nii palju, kui seda sundis surwewalitsuse säädus.

Pärast Oktobrirewolutsiooni, mil nõukoguwalitsus andis wälja sääduse, mis kuulutas kiriku riigist lahutatuks ning kinnitas usuwabaduse, jättes usu iga isiku südametunnistuse asjaks, wabanesisid ka sulewlaste sunduslikust kiriku-orjusest ristimise, leeritamise, laulatamise ja teiste usuliste toimingute näol. Ja tollest ajast pääle pole kiriksandi jalg Sulewi pinnale saanud! Alles tänawu arwasid „koolitatud” salmelased hääks Mustamere maakonna asunikudele Pihkwast tellitud papp Jõgi kuldsuu läbi õnnistust kuulutada. Sulewlaste aga pöörasid papile wiisakalt selja ega lasknud tal jalgagi oma asupaiga pinnale tõsta.

Ristimist ja matuseid on suurem osa asunikudest küll tänini juurdunud eelarwamiste tõttu „oma jõududega” poolusulisel kombel toimetanud. Kuid osa on juba neistki kütkest wabanenud ning kõiki niisuguseid sündmusi kõrwaldawad nad ilmalikul ehk kodanlikul kombel. Suur osa noorsoost on leeriorjusest täiesti wabanenud. Waatamata, et juba kümne aasta wältel polnud seda tseremoniid korraldatud, leidusid ainult mõned üksikud, kes tänawu leeriskäimise juhust kasutasid.

Mis puutub aga abielu liitude sõmimisse, siis on siin n. n. „laulatamine” sootu unustatud ja neid kinnitatakse wastawates walitsuse asutustes nõukogulise sääduse kindlal alusel. Pääle ametliku aktuse korraldab noorpaar sagedasti perekondliku pidu, mis harilikult sarnanewad endistele pulmapidudele: süüakse, juuakse, tantsitakse, lastakse elada noortpaari ja ollakse rõõmsad.

„*Kombed on konserwatiivsed*”, ütleb sm. L. Trotski. Eriti konserwatiivsed on nad külas abielu suhtes, kus harjunud pulmapidu wanu kombeid pole wahetada millegi wastu, mis pidustusele annaks ajakohase ülendawa iseloomu ja mis nii ehk teisiti liidu kinnitamise päewa märgiks noortpaari mälestusse. Need, kes põhimõtteliselt ja teadwuslikult ignoreeriwad wanu kombeid, jätawad „pulmad tegemata”, s. t. nad ei märgi liitu astumist millegi muuga, kui säädusliku kinnitusega. Muidugi meie waatekohast on sihuke komme kõige loomulisem ja wiisakam, kuid külas leidub niisuguseid radikaalseid noortpaare abielu reformi alal wähe. Ent siiski leidub . . . leidub Sulewiski.

Nii kuulsin ühest noortpaarist umbes järgmist: Noormees tuli jahukoormaga weskilt. Peatas pruudi kodu õuewärawate ees. Lühikese jutuweste järele pruudiga istusid mõlemad jahukoormale ja „pulmarong” liikus nooremehe kodu, sellest päewast pääle elawad nad ühes. Mõni päew hiljem käis noortpaar wastawas ametasutuses, kus nende liit tarwilise wormaalsusega sääduse järele kinnitati. Seega olid „pulmad” peetud.

See radikaalne samm abielu wanade kommete wastu andis kogu asundusele ja ümbruskonnale rohket westeainet. Leidus laitjaid, leidus kiitjaid ja pärastpoole leidus järeletegijaidki.

Samuti on siin lihtsustatud abielupaaride lahutamiskombed. On olnud juhtumisi, kus lahkarwamiste ja tülide tõttu, mis põhjenenud waimliste ja teiste nõuete mitterahuldamisel, jätab naine pääle ametlikkude wormaalsuste täit-

mise maha oma mehe, astub liitu teise meesterahwaga ning algab uut rõõmsat elu, maitsedes selle täielist mõnu. Wana hallpää — kiriku moraal: „Mida jumal on ühte pannud, seda ei lahuta inimene mitte”, on põrmu tallatud.

Waremalt walitsenud külanoorsoo hulgas põhimõtte: „et omale ikka rikka naise saaksin; kui ma ikka rikkale mehele saaksin!” hakkab ka nõrgenema. Selle asemele astub uus põhimõte: „Kui ma aga komsomolistle mehele saaksin! Kulaku tütar ma ei wõta!”

Naise pääle ei waadata enam kui objektile, mille majasse toomine pidi kaasawara näol tõstma mehe rikkust, kes pidi olema tööloomaks sama mammona huwides ja kes, lõpuks pidi olema mehe füsioloogiliste nõuete rahuldaja. Pääle selle — muud midagi.

„Kulaku tütar ma ei wõta!” See lihtne sõna seletab uuest moraalist, uuest waatest naisterahwale kui inimesele, ent mitte kui objektile. Kulaku tütar, nagu teada, on oma wanemate mõju all kaswatatud egoistlikus, usulises, apoliitilises waimus. Waewalt wõib wabameelse komsomolisti ja sihukse kulaklise mühakaru abielu olla õnnelik. Teiselt poolt soow komsomolistele „mehele minna”, kõneleb sellest, et talunaisterahwas on ärkanud enesetunne, on ärkanud inimene, kes nõuab omale perekonnas samasuguseid õigusi ja wabadusi nagu mehel. Ja komsomolist annab talle need õigused. Komsomolisti naine käib koosolekutel, wõtab osa näitemängust, tantsib pidul seltsimeestega. Ei mingisugust etteheidet, ei ühtegi halba sõna mehe poolt. Täieline wabadus. See meeldib naisele ja see on esimene eeltingimine õnneliku waba abielu loomiseks. Ja niisugustel tingimustel on mitmed Sulewi noorpaarid sidunud oma ühiselu.

Nii taganewad aegajalt külastki konserwatiivsed kombed kaine kõlbluse eest, nagu karm talw päikserikka kewade eest.

* * *

Poliitilis-rewolutsioonilisest ettevalmistusest andsid sulewlaste eksami 1905 a. rewolutsiooni sündmustes. 16 wappert sulewlaste wõtsid tegelikult osa Sotshi waldamise lahingust. Asjata ei pidanud tsaarisandarmid Sulewit mässuliste pesaks. Karistus-salgad saadeti esijoones just Sulewisse, kus nad korraga saatsid hirmutegusid. 16 lahingust osawõtja „süü” tõttu ähwardas tollaegne ringkonna ülem Rosaljan-Sasalski terwet Sulewit maha põletada. „Süüdlased” olid sunnitud maapaost wälja tulema ja end „õiglase” kohtu kätte andma. See oli Sulewi poliitiline ristimine. Ja sest ajast pääle polnud rewolutsiooni arenemisekäik sulewlastele wõõras, kuigi tsaariametnikud neid terawalt silmas pidasid.

1917 a. weebraari- ja oktoobrirewolutsioon leidsid Sulewis sooja poolehoidu ja aktiivse osawõtu. Asuti rewolutsiooniliste ja omawalitsusliste asutuste organiseerimisele. Senini oli Sulewi ärarippuw Salmest, kuid nüüd sai ta ripumatuks administratiivseks üksuseks kui iseseisew küla. See kergendas sulewlastel ametlikku asjatalitamist, sest polnud tarwis iga tühise asja pärast põhjatut ja wiletsat mägede teed käia 10—12 kilomeetri kaugusel asuwasse Salme külawalitsusse.

Kahjuks ei kehtnud nõuk. walitsus Sulewis kaua. Gruusia vähemlased kasutasid punasewäe nõrka jõudu ja wõtsid Mustamere maakonna wägiwallaga oma alla. Kuid vähemlastelgi polnud siin pikka ilu. 1919 a. weebuarikuul tungisid nõndanimetatud wabatahtlikkude wäed Kardakowi juhatusel Gruusia wägedele pääle ning surusid nad Mustamere maakonnast wälja, wallates ühtlasi ka Sulewi. Sulewlased wõtsid wabatahtlikkude wäeosad soola-leiwaga wastu, lootes neilt hüwa, sest vähemlaste walitsus polnud sulewlastele meele järele. Ent hüwa asemel andsid wabatahtlikud „kura”, pannes ametisse kõik endised tsaarisandarmid, kordnikud, wallawanemad jt. Selle uue surwekorraga ei wõinud leppida wabadust maitse nud wabadusihkajad sulewlased. Nad kogusid oma jõu kokku ja tõstsid mässu.

Leningradi ajaleht Edasi (nr. 286), 16. detsember 1924

Järg 6

Siit pääle algab Sulewi klassisõjast osawõtmise ajalugu. See on põnew ja pikk. Kahjuks ei luba ajalehe piiratud ruum tuua selle täielist kirjeldust. Siinkohal peatame ainult üksikute momentide juures.

30. märtsil 1919 a. oli esimene äge lahing wabatahtlaste ja sulewlaste wahel, mille tagajärjeks oli see, et wabatahtliste juhataja tegi ettepaneku läbirääkimisi hakata. Kuid samal ajal algasid Gruusia wäed wabatahtlistele pääle tungima, surusid nad Sulewi piirkonnast wälja. Kaheotsaga poliitikat ajaja Inglise walitsuse esitaja ei lubanud Gruusia wägedel kaugemale tungida ning see tõttu jäid Sulewi ja Salme ning mõned naabrikülad „kahe tule wahel” kuni 1920 a. jaanuarikuuni, mil omakaitse wägi ehk n. n. rohelist, kuhu kuulusid ka sulewlased, wabastasid Mustamere maakonna wabatahtliste rööwsalkadest.

Wahepääl aga elas Sulewi õudseid, kohutawaid päewi. Siin käisid rüüstamas armeenlaste drushina, ohwitseride polk, wabatahtlised ja teised rööwsalgad. Riisuti tühjaks sulewlaste wiljasalwed, lihapütid, piimapotid ja wõeti wiimne leiwa iwa. Lagastati paljaks koduloomadest, ihukattest, wiimsest warandusest. Tallati wiljapõllud, rikuti rohtaiad, purustati elumajad. Teotati, pekseti wanu ja noori, mehi ja naisi; tehti läigeid häbi- ja weretöid: wägistati naisi ja tapeti mehi. Hukati ja purustati terwed perekonnad ning majapidamised. Üheks metsikuse ohwriks langes agar seltskonna tegelane Peeter Kõwa, keda koledal kombel surmati.

Need koledused sundisid sulewlasi kolm korda põgenema oma kodukohast Gruusia pinnale. Külasse jäid ainult mõned üksikud raugad. Küll kaitsesid sulewlased wapralt oma kodukohta, kuid waenlased olid arwuliselt suuremad ja lämmatasid pikapääle osawate ning wahwate küttide wastupaneku. Nii löid umbes 100 wappert sulewlasi lahingus 17.—18. mail 1919 a. umbes 3.000 korraldatud walget sõjameest, ohwitseride polgu, armeenlaste drushina, suurtüki wäeosa ja kuulipildujate komando koosseisus suurte kaotustega taganema ja wabastasid ajutiseks oma majad, naised ja lapsed rööwlite hirmutegude alt.

Kuid kauaks ei suutnud 100 meest sõdida terve sõjawäega. Algasid jälle alalised rüüstamised ning selle tagajärjel üheltpoolt sulewlaste põgenemine Gruusiasse, teiselt poolt aga energiline omakaitse organiseerimine — mitte ainult oma küla raamides nagu ennemalt, waid palju laiemas masstaabis. Ses suhtes ühineti naabri küladega, kus wabastusliikumine ka juba hoogu hakkas wõtma.

* * *

Nowembrikuul 1919 a. peeti Gagrois ära *esimene talupoegade kongress*, kus muu seas waliti wabastamiskomitee, kelle ülesandeks oli organiseerida wõitluswõimulist omakaitse wäge, et walgete wägesid Mustamere kubermangust wälja lüüa.

Juba jaanuarikuul 1920 a. oli wabastamiskomitee organiseerimistöoga niikaugele jõudnud, et wõis algada otsustawat wõitlust walgete wastu. Pääletungimise päewaks oli määratud 27. jaanuar. Kogu omakaitse wägi oli jagatud kolme drushinasse. Polkownik Woronowitshi ülemjuhatus ja kapten Utsadsi wäerinna juhatus all liikus talupoegade wägi öösel wastu 28. jaanuari kolmes sihis pääletungimisele. Teejuhtideks olid Sulewi kütid, kes mägise maastikuga hästi tuttawad.

Sulewi oli ühe öö jooksul muudetud sõjalaagriks. Siin asus wäljastaap, punase risti osakond, haigemaja, sõjamoona ladu, tagawara osade komandod jne. Sulewlased olid kõik kui üksmees sõjajalal. Iga mees, kes suutis laskeriista kanda, sammus otsekohe lahingusse. Raugad, kes ei suutnud kanda lahinguraskuseid, seisis ratsahobustega staabis ja täitsid kullerite ning walwurite kohuseid. Naisterahwad korraldasid halastaja õdede salga. Poisikesed ja plikad olid abiks kergemates toimetustes.

28. jaanuaril toodi Sulewisse esimesed haawatud ja sõjawangid ning ühtlasi rõõmusõnumid peatse wõidu üle: waenlase wäeliin oli läbi murtud! See rõõmusõnum õhutas kõiki sõdureid, kõiki sulewlasti kolmekordse jõuga ja südikusega sõdima ja kaasa aitama. Kolmepäewase südi sõdimise järele oli waenlase wägi laiali paisatud ja paanikaliselt taganema löödud.

Sulewi lahingu otsekoheseks tagajärjeks oli terve Mustamere maakonna wabastamine wabatahtlikkude wägede ikke alt.

Missuguse eeskujuliku üksmeelsuse ja waimustusega sulewlaste ülalkirjeldatud lahingust osa wõtsid ning sellele kaasa aitasid, sellest annab tunnistust dokument, mis antud tollaegsele Sulewi komissarile ja mille originaalist tegin tõlkes ära kirja. See kõlab järgmiselt:

„Tunnistus.

Sellega tõendan, et Sulewi küla komissar Willem Ludwik täitsa ausasti täitis oma kohustused, wiies täpselt ellu kõik wabastamiskomitee sõjawõimude korraldused ja sellega kaasa aitas talupoegade sõjawägede wõidurikkale edasitungimisele ning Mustamere kubermangu wabastamisele.

Konstateerides seda kui fakti, awaldan kõigile sulewlastele kommissar Ludwiku näol südamlikku tänu ning terwitan neid wõidu puhul, mis saawutatud rahwa waenlase üle. Loodan kindlasti, et sulewlaste jääwad jäädawaks ajaks wabadeks kodanikkudeks, kuid mitte ialgi orjadeks.

Elagu töö, wabadus, ühtlus ja wendlus!

Sulewi komendant Wöhröskinski.”

31. I 1920 a.

* * *

Sulewlaste olid jälle wabad! Jälle wõisid nad elada rahulikult ja rahulist tööd teha. Rahu jalalhoidmiseks asutati igas külas maakaitse rühmad, kes allusid staabile. Ülemwalitsuseks oli wabastuskomitee, kus ka Sulewi esitaja — praegune külawolinik Wold. Glück tegew oli.

Kuid waikus ei kestnud kaua. Wõidurikka punasewäe eest põgenedes, tungisid määratud kasakate wäed Mustamere maakonda ja purustasid omakaitse wäed. 21. aprillil waldas waenlane taas Sulewi. Omakaitse wägi tegutses „põranda all”, tungides wäikeste salkadena ootamatalt waenlase kallale ja tekitades seega ta ridades paanikat ning kahju. Nii wõtsid wiis Sulewi sõdurit äkitse kallale tungimisega 30 ratsakasakat wangi.

Waenlast ootab iga nurga tagant surmaw kuul, iga kalju tagant järsk kallale tungimine. Kuid partisaanid (omakaitsewäelaste) ehk roheliste jõud oli liig wäike selleks, et tuntawat lööki anda 75.000 mehelisele sõjawäele, kes ajuti-selt olid seisukorra peremehed kogu Mustamere maakonnas. Abi aga tuli wäljastpoolt.

Wahwa punanewägi jõudis peagi põgenejale waenlasele järele ja waldas ta imewõimsa hoobiga, wõttes wangi 45.000 kasakat kindral Morosowiga eesotsas ning surudes jätised Kaukaasia kaljude wahle. 9. mail jõudis esimene punasewäe salk eesotsas pataljoni ülema Dironowiga Sulewisse. Sulewlastel oli parajasti üldine koosolek. Koosoleku juhataja Ludwik ja külawanem Lindwest wõtsid kauaoodatud külalisi õuewärawas südamlikkude terwitustega vastu. Koosoleku saali astudes terwitas sm. Dironow koosolijaid ning ütles muu seas järgmist:

„Terwitan teid, eestlased, ja soowin teile kultuuratöös, mis mulle siin igalpool silma paistab, edasijõudmist! Tänan teid, eestlased, et olete aidanud teed ta-sandada wabadusele, wõideldes ühiselt Denikini ja Schkuro wägede vastu.”

Punanewägi ei jäänud kauaks Sulewisse. Rahulepingu põhjal nõukogude walitsuse ja Gruusia wäehlaste walitsuse wahel tõmbas punanewägi oma read tagasi Psou jõe taha, kuna Gruusia wägi taganes Mahaderi jõe taha. Nii jäid kümme küla, nende hulgas ka Sulewi ja Salme, erapooletule maaribale. Erapooletul maaribal oli korrapidajaks wabatahtlik miilitsawägi.

Kindlat rahu polnud siiski weel. Weel polnud kannatuse karikas täis. Erapooletule maaribale tungisid määratumad hulga sõjapõgenejaid Kuubani-maalt. Samuti põgenesid siia walgete wäed, kes ebaõnnestawaid katseid tegid

wähearwulist punast wäge Mustamere rannast wälja lüüa. Kõik nad laastasid kas awalikult ehk salaja erapooletu maariba elanikke. Kõigi nendega tuli püsiwat wõitlust pidada. Siit läksid läbi kindral Murawjewi, polkownik Ulagajewi ja kindral Swosdikowi sõjawäed. Ja kõik nad põgenesid punasewäe ähwardawate tääkide eest kas Gruusiasse ehk üle Kaukaasia mäeharjade tagasi Kuubanimaale, kust nad uusi jõude kogudes uusi sõjakäike punasewäe wastu ette wõtsid. Gruusia walitsus ei teinud walgete wägede organiseerimisele mingisugust takistust, ega wõtnud neilt sõjariistu, nagu rahulepingus ette nähtud. Awalik rahulepingu rikkumine katkestas punasewäe kannatuse. Taga ajades waenlase wägesid, marsis punanewägi 19. weebr 1921 a. Sulewist läbi Gruusiasse. Lahingud Gruusia pinnal otsustasid Gruusia, muu seas ka Sulewi saatuse jäädawalt — Gruusia sai nõukogude wabariigiks, Sulewi — nõukogude külaks.

Erapooletu maariba küsimus otsustati lõpulikult alles 26. juulil 1924 a. üleüldise rahwahääletamisega. Et mainitud maaribal asuwad elanikud nii kultuuriliselt kui majanduslikult Wene nõukogude wabariigiga enam seotud kui Gruusia nõukogude wabariigiga, siis kaldus hääletus loomulikult esimese kasuks.

Wiimaks ometi sai rahwas raskete kannatuste järele kindla korra, kindla walitsus ja kindla rahu, mis wõimaldawad jälle asuda wäsimata kultuur-majanduslikule tööle!

Leningradi ajaleht Edasi (nr. 287), 17. detsember 1924

Järg 7

Nõukogude walitsuse ajal on sulewlastel mitu *pereheidet wõi meelemuudet* olnud. Punast wäge wõeti wastu soola-leiwa ja rõõmuhüüetega. Punasewäelaste ülalpidamine oli eeskujulik, sest nad seisid walgetest kõlbliselt palju kõrgemal ja oma huwidega talupoegadele palju lähedamal. Seda wiisakat korda tuletawad sulewlased hääkskiitwalt meelde.

Kuid kurja saatuse sunnil ei kestnud mesinädalad kaua. Üürikese aja järele tulid küladesse „prodnaoloogid”, „gushnaoloogid” ja mitmed teised naloogid; naloogidega käisid sagedasti kaasas nõukogude walitsuse teadwuslikud ja mitteteadwuslikud waenlased, kes ei täitnud walitsuse päewakäske ja dekreetisid nii, nagu nad kirjutatud olid, waid hoopis pää pääle pöördult.

See tshinownikute omawoli, oskamatus, hoolimatus ja lohakus, mis igal sammul nähtawale tuli, tekitas asunikude keskel arusaamatust, nõukogudewalitsuse walesti mõistmist ja rahulolematust. Aktiivsed nõukoguwalitsuse teetasandajad jäid nüüd passiwseteks sündmuste päältwaatajateks. Nad nägid end omis unistustes petetud olewat. Kõik old otse kui pää kaotanud! Kellegil ei jatkunud mõistust kainelt kaaluda tekkinud olukord ja põhjalise analüüsi järele hinnata õieti üldist sündmuste käiku. Ka W. K. P. ring, kes siin lühikest aega tegutses, ei suutnud oma nõrkuse tõttu ses suhtes midagi ära teha. Otse imenaljakas on kuulata jutte sellest, kuidas korraldati mitte millegiga õigustatud rekwireerimisi, läbiotsimisi ja arreteerimisi; nähes kõike seda, kiristasid

südid sulewlastel, sõdurid ja isegi kommunaarid waid hambaid ega wõtnud selgesse mõistusse seda, et nendega tehakse ülekohtu mitte walitsuse lubaga, waid isiklistel huwidel ja sagedasti jonni pärast. — See oli talupojalise rewolutsiooni traagika . . .

Eesti iseseiswusest kuulda saades, opteerisid peaaegu kõik sulewlastel end Eesti alamateks. Eesti esitajaks oli Noworossiiskis kodanik Kirsch. Seesama Kirsch, kes asunikudelt walega noritud raha ja waraga asutas aktsiaseltsi, rentis „Landrini” kompweki wabriku ja „Nowaja Bawaria” õllewabriku ning kes pärastpoole Wene riigipangast laenatud suure summa rahaga putkas kurikuulsale Maarjamaale.

Optandid kahtlesid isegi oma ettewõtte juures ning läkitasid Wold. Glücki saadikuna Eestisse maad kuulama. Juba Moskwast teatas Glück, et asunikud opteerimisega äärmiselt ettewaatlikud oleksid, sest Eesti konsulaadi ukseesiste tallamine oli nii mõndagi asja aidanud tal selgitada. Eestist tagasi tulles kirjeldas Glück asunikudede säälse tõelise olukorra. Nüüd polnud üksi saadiku isu Eestisse sõita kadunud, waid kõigil sulewlastel oli see isu otsekui peoga wõetud. „Oma silm on kuningas”, ütleb wanasõna. Glück oli näinud Eesti „iseseiswust” oma silmaga ja sellest rääkinud teistele. See mõjus, sest oma meest usaldati enam kui ühtki teist.

Siis algas *tagasiopteerimine* ja oma elu korraldamine kohaliste olude ja sääduste kohaselt. Alles praegu tuletawad sulewlastel opteerimise janti ja Kirschi sülitades meele ning rõhutawad häämeelega seda, et nad õigel ajal lollist sammust loobusid.

* * *

Sammudes Salmest päikseleitsaku all wäsitawat kümne kilomeetri pikust järsult tõuswat mägede teed mööda Sulewi poole, sõelusin mõttes küsimust: *mida kujutab enesest Sulewi?* Mida leian *säält* eest? Missugused inimesed, millise haridusliku tasapinna ja majandusliku seisukorra? Millise meeolu ja mi hukese poliitilise meelsuse? Millise wastutuleku ja missugused suhted? Kas pörkan kokku samaste illusioonidega nagu Salmes, ehk awaneb siin uus ilm täies nõukogulises reaalsuses? Eelteadmised, mis olin saanud naabrikulast, tõmbasid iga küsimuse ette miinus ja lasksid oletada kõige pahemat.

Olles iseendaga, olin wäsimust märkamata jõudnud Sulewi tsentrumi parajasti päikseloodeks.

Öömaja tarwidus sundis mind sisse astuma juhuslikust õuewärawast. Trehwates õuel elatanud talutaati, teatasin talle pikema sissejuhatuse oma soowi. Taat oli lahke ja usaldusrikas ning teatas ladusalt, et tal „selle wastu midagi ei ole”. Ta polnud ka sõnaaher ega uudishimuta ning peagi olime kõige sügawamas westehoos wõitnud wastastiku usalduse ja rääkisime kui wanad tuttawad ehk sõbrad kõigist asjust awalikult, südamest. Taadi jutust wõisin kahtlemata järeldada, et ta sümpaatiad on nõukogulise korra poolt. See on kui wärske tuulepuhang pärast Salme apaatilist wingu.

Teisel päewal läksin kohalisse klubisse, et trehwata kedagi küla „tegelastest”. Wäljaspool klubi eesseinal torkasid silma mitmet sorti illustreeritud plakaa-

did, üleskutsed, lendlehed jne., millede sisuks kooperatsiooni, noorte ühingu, talupoegade wõidulaenu ja teiste küsimuste propaganda. Klubis aga oli parajasti näitemängu pääproow, sest õhtul oli pidu noorte kirjanduse hääks. Proowitegijad olid, mu suureks üllatuseks, Leningradi üliõpilased. Juhatas Juhanson ja proow „kukkus hästi wälja”. Seinal aga rippus noorte ühingu seinaleht „Noor Talupoeg” — wäga mitmekesise ja huwitawa sisu ning pilkepiltidega.

Õhtul oli pidu. Pidusaal tungil rahwast täis. Poliitiline kõne, näitemängud, ilulugemised ja teised ettekanded tõstsid publikumi tähelpanu kuni waldawa pinewuseni. Tundus, et *kindel ideeline* side köidab saali, kõnetooli ja näitelawaga.

Pidu kestis lõbusamas tujus ja küla ning linna wahelise „sideme sobimises” kuni hommikuni.

Puhkepäewal oli asunduse üldkoosolek, mis pühendatud ilmasõja 10. aastapäewale. *Koosolek protesteeris energiliselt imperialistlikkude sõdade wastu*, kiitis hääks nõukogude walitsuse sise- ja wälispoliitika, läkitas palawa terwituse punasewäele . . .

Teisipäewal oli noorte kommunaaride kooli saatmise puhul pidulik istung. Kõneles sm. Floren nõukogude walitsuse hariduspoliitikast, kõnelesid noorte, wanade ja naisterahwaste esitajad. Kõigist kõnedest käis punase joonena läbi soow, et noored kommunaarid tuleksid tagasi warustatunena teadusliku tagawaraga ja annaksid selle töörahwa kultuura tõstmiseks, nõukogulise korra kindlustamiseks. Waimustus oli üldine. Ja nii alati . . .

Laupäewiti ja puhkepäewiti näitemängu õhtud, kõne-koosolekud, tähtpäewade pühitsemised jne., teisipäewiti ja neljapäewiti loengud. Igal pool elaw ja rahwarikas osawõtmine ning see kõige kibedamatel töökuudel. Sarnane wärske ja waimustaw meeleolu trumpas üle kõik mu arwamised asjadest, mida lootsin leida Sulewist eest, rääkimata sellest, et naabrikülas kuulujuttude põhjal tekkinud kahtlused seebimullidena kadusid.

* * *

Noorteühingu, keda mustati Salmes, leidsin rahuloldawa korra ja töö juures. Ta asutati alles 1923 a., ja ühe aasta jooksul on ta teinud pika sammu enesearendamise ning kogu asunduse poliitilise meelsuse tõstmise suhtes.

Nagu igal uuel asjal oma wastalised, nii ka noorte ühingul. Kuid iga päewaga wõidab noorte ühing suuremat lugupidamist edumeelsete asunikude hulgas. Noorte ühingu teenuseks tuleb õieti pidadagi seda nõukogulist meelsust, mis walitsemas Sulewis; samuti ka sulewlaste wõrdlemisi laialdast poliitilist silmaringi wõime seletada noorte ühingu ideelise mõjuga; noorte ühingu teenus ka see, et Sulewi noored on selja pööranud usule, et nad loobuwad wanadest kommetest, esijoones kiriklikkudest kommetest, rajades rada uuele eluwärskele ja meeltülendawale kõlblusele. Noorte ühing rajab teed ka teadusele, mis mõne aastakümne kestel peab terve elu uueks looma, uutel sotsialistlikkudel alustel.

Wärskust ja tööhoogu andsid nii noorte ühingule kui kogu Sulewile Kommunistliku Ülikooli Eesti sektori ja Eesti Tööraha Ülikooli õppurid — eesotsas seltsimeeste Moosbergi ja Floreniga, kes möödunud suwel siin kooliwaheajal puhkusel olid. Ei läinud mööda ühtegi koosolekut, ühtegi piduõhtut, ühtegi hoogtööd ega ühtegi tähtpäewa, kus poleks tunda olnud nende juhtiwat kätt — kas tegeliku osawõtte ehk ideelise juhatusel kaudu. Nende kandwamaks tööks aga oli laialdase kawaga kursuste korraldamine noorte ühingu liikmetele. Pääle noorte ühinglaste wõtsid kursustest osa ka paljud teised — wanad kui noored.

Kuidas sulewlased hindasid õppurite rühma hariduslikku tööd ja tegewust, sellest annab tunnistust see lahke wastutulek, mis neile igal pool osaks sai ja see südamlük tänuawaldus, mille külawolinik Glück asunikkude nimel õppurite lahkumiseõhtul neile edasi andis. „Olgu terwitatud teie esimene tulek tänawu! Tulge tulewal suwel taas tagasi! Pidage kirjalikku sidet!” See oli sulewlaste tänu ja soowi päämõte. See ka arusaadaw, sest terwe suwe jooksul olid asunikud poliitilis-hariduslikul põllul töötanud käsikäes õppuritega; olid kaalunud sagedasti keeruliste küsimuste kallal ning igakord igasugused keerdsõlmed õppurite ideelisel juhatusel lahendanud täitsa *üksmeelselt ja õieti* üleüldise edu kasuks.

Õppurid lahkusid hääde muljetega Sulewist, sulewlastele jäid hääd mälestused õppuritest.

Jättes Sulewi meeltülendawa looduse ja wabameelsed sulewlased paremate mälestustega jälleägemiseni, ja sammudes teistkord läbi Salme, tekkis tahtmata mõte tõmmata paralleeli nende kahe naabrusasunduste wahel, kuid siin awanes korraga ääretu kontrast ning ma tuletasin uuesti meeles Salme ja Sulewi ennerewolutsioonilist majanduslikku seisukorda.

Eurika! laususin iseenele. Olin leidnud seletuse sellele kontrastile.

(Lõpp).